

Jancsák Csaba

Ötven év

Adalékok a Heydrich-merényletchez

Bohemia és Moravia korlátlan ura „megbetegedett”... 1941. szeptember 17-én a prágai Petchek palotában találkoztak az NSDAP, a Gestapo, és az SS helyi vezérei, azzal a céllal, hogy megoldják a „cseh nép erős és szervezett ellenállásának problémáját”¹ és utódot találjanak a későbbi nürnbergi perben diákok és tanárok legyilkoltatása miatt elítélt Konstantin von Neurath helyére.

Tíz nappal később a következő rövidhír jelent meg a korabeli újságokban: „Vezérünk, Birodalmi Kancellárunk Adolf Hitler a rendőrségi parancsnok, SS Obersturmbahnführer Reinhard Heydrichet nevezi ki Bohemia és Moravia birodalmi helytartójának, von Neurath alkalmatlanságának idejére.”²

Az ellenállásban tevékeny rész vállaló cseh ortodox egyház vezető képviselői (gondoljunk itt Lev Posedel atyára, ki később a szerb partizánok között harcolt, vagy Jan Čestmirre Brno bishopjára, a Vela nevű földalatti mozgalom tagjára, illetve Vojtech Preissingre, az In The Fight szamizdat szerkesztőjére) ekkor még nem is sejtették, hogy egy olyan – távol Európától készülő – terv végrehajtásának részesei lesznek, mely a nácik által birtokolt területek gauleitereinek legrémesebb álmában sem tört addig elő.

Reichard Heydrichet Himmler árnyékából kiemelkedve, a hitleri birodalom legbaljósabb alakjaként (kit Hermann Göring bizalmas beszélgetésekben a *megtestesült ördögnek*, Hitler az *én Alba hercegének* nevezett³), kegyetlen pályája csúcsán érte az ellenállási mozgalom gránátalálata. De ki is volt az áldozat?

Mint 1904-es korosztályának (az első világháború után a felújuló germán nacionalizmus mérgezte) lelkét a revans szelleme hatotta át.⁴ 1931-ben házassági fogadalom megsértése miatt kizárták a Birodalmi Légierő kötelékéből. Tettét alig bánva vidáman csatlakozott a Hamburgban frissen szerveződő SS egységhez. Innentől kezdve karrierje töretlen. 1933-ban már a müncheni rendőrségi központ munkatársa – személyesen a Führer kérésére. Egy év elteltével SS brigádführer lett, valamint a Gestapo vezetésében Himmler helyettese. Röviddel ezután az SD vezérévé, 1936-tól a Gestapo vezetőjévé nevezik ki. Ha Machiavellit egyszer a hatalomszerzés mesterének nevezné valaki, akkor sem lehetne összevetni Heydrichhel. Emlékeztetőül álljon itt néhány németországi tette: főszerepet vállalt a zsidók likvidálásában (Sok szempontból Eichmannál is aktívabb. Például ő találta ki a sárga csillag kötelező viseletét.); jelentős szerep abban, hogy Németország minden rétegében kiépült az a besúgóréteg, mely a megfélemlítés és manipulálás tökéletes eszköze volt. 1934-ben a „hosszú kések éjszakája” – az SA vezetőjének Ernst Röhm és a „népiesebb” fasizmus híveinek leölése – szervezőjeként tűnt fel. Nemzetközi viszonylatban két gyilkosságot szervezett. Két nemzetközileg ismert népszerű antifasiszta (Dr. Lessing és Formin) életét oltatta ki, előbbiét 1939. augusztus 30-án az Eidelweis in Marienbad nevű villában, utóbbiét Alfred Helmuth Naujocks SS legény által, 1935 januárjában, a Zahorí szállóban. Csehszlovákia elleni incidenseket és provokációkat az ország megszállására készített tervekkel tetőzte (Fall Gruen). Terve szerint a megszállást a prágai német nagykövet meggyilkolásának kellett volna megelőznie. Hála a cseh titkosszolgálat időbeni figyelmeztetésének, a követet – aki mellesleg kémkedést és felforgató tevékenységet

irányított – megmentették, csírájában fojtva el a konfrontációt.⁵ Nem ez történt azonban Lengyelországban. Heydrich első ismert bérnyilkosa – a már említett – Naujocks és egysége lengyel egyenruhába öltözve támadta meg gliwicei német rádióállomást. Ez, mint „a lengyelországi német kisebbség megvédése” szolgált az ország lerohanásának indokaként. Heydrich gyakorlatilag minden európai ország elleni hadműveletben részt vett. Minden, náciuk által megszállt országban szörnyűségeket okozott. Nemzetközileg hírhedtté azonban szmolenszki, norvégiai, lengyelországi, németalföldi és ausztriai ártatlan ezrek legyilkolása, illetve ennek megszervezése miatt vált. A rebellióra hajló protektorátus élére választásának fő okaként talán azt említhetjük, hogy tömeggyilkossághoz való abszolút közönye miatt szinte eszelősen rátermedt volt a terrorra. Mellette szólt a háború előtti csehszlovák helyzet ismerete is, valamint hitese szándéka, mely a csehek likvidálásában és a földek németesítésében nyert teret. Tetteivel saját likvidálását érte el – de ne szaladjunk előre az időben. Hivatalosan Szent Vencel ünnepe előtt egy nappal, 1941. szeptember 7-én iktatták hivatalába. Heydrich úgy indított, ahogy azt tőle várták. Kivégzett emberek neveit tartalmazó listák, az úgynevezett vörös plakátok jelentek meg a cseh- és morvaországi városokban. Október 3-ig a hivatali idejének harmadik napján, frissen létrehívott rögtönítélő bíróságok kivégeztettek 142, Mauthausenbe (RU – rückkehr unerwünscht, visszatérése nem kívánatos pecséttel) küldtek 574, és felmentettek 9 embert.⁶ Ám „a nemzetet, mely nem tagadja meg nemzeti és kulturális életét senki és semmi nem tudja elpusztítani” – írta Gorazd⁷, a később nevezetessé vált Cirill és Metód templom pópája. Még akkor sem, ha Moravecchez és Tennerhez (dr. Tenner a Cseh Fiatalok kuratóriumának vezetője volt, s mint ilyen a cseh fiatalokat a náci hitre/hitetlenségre nevelte. Eszközei a tudásszint csökkentése, és a szabadidőben folytatott átnevelés voltak.) hasonló kollaboránsok megpróbálták mindezt elérni. A protektorátus sajtója igyekezett kedvében járni munkaadójának. Cikkek szóltak elégedett csehekről, akik élvezték a bátor német katonák védelmét. Számos mulatságot szerveztek ahol a falusi parasztok (rabláncal lelkükön) megünnepelhették az aratást, és a többi elnémetesített ünnepet. Az földalatti létező ellenállásról szó sem eshetett. (Bár Heydrich 1941 őszén egészen más képet festett Hitler jobbkezének, Martin Bormannak küldött leveleiben, melyben kiterjedt földalatti mozgalomról számol be, riadót fűjva.) A hazugságokat felismerő csehek szeptemberben hét napig bojkottálták a protektorátus sajtóját. A külföld szemében azonban élt a propaganda alkotta kép, a jó öreg Hacháról és becsületes „morvairól”. Ne felejtsük el, hogy ez a náci birodalom látványos győzelmeinek időszak volt (keleten Moszkva felé tartottak, Rommel afrikai offenzívája is sikerrel járt ekkor).

A Londonba menekült csehszlovák kormány, élén Eduard Benessel nagyjából ezidőtájt határozta el, hogy „a cseh nép megmutatja a világnak az igazságot”⁸. A titkosszolgálat vezetőjével, Frantisek Moravecce történt tárgyalás után hét ejtőernyőst választottak ki, akik kiképzésben részesülnek a protektorátus egyik náci vezetője (Frank vagy Heydrich) elleni akció későbbi végrehajtására.

Heydrichre a választás két fő ok miatt esett. Az első, a háborús ok, nem szorul bővebb magyarázatra: a protektor veszedelmes háborús ellenség volt. A második Cseh- és Morvaország megmentése a németesítéstől – likvidálva a terv kiagyalóját. Koncentráljunk erre a problémára. A terv szerint Európát az Urálig németekkel kellett benépesíteni (a német alatt persze szigorúan náci értve). Heydrich a cseh nép negyven-hatvan százalékát remélte felhasználni erre a célra. 1941 október 2-i beiktatási beszédében vázlatosan már beszámolt erről az elképzeléséről. A terv, a prágai palotában 1942. február 4-én tartott titkos tanácskozáson fogalmazódott

meg. Ez említett negyven-hatvan százalék semmiképpen nem maradhatott otthonában. Őket a birodalom különböző területeire tervezték szállítani. És mások, akik nem estek bele a százezeres határba? A sikertelenül németesített cseheknek az északi tenger partján épített, a jövőben 11 millió zsidót koncentráló táborokban, ezen zsidók felügyelete lett volna a munkája. Gyakran találkozunk még egy okkal⁹: Heydrich riválisa, az Abwehr vezetője, Wilhelm Canaris. Canaris félt, hogy a nála jóval fiatalabb Heydrich kiűti őt a politikai elitből. Ugyanakkor a két család összejárt. Míg Frau Canaris, az általa kiváló hegedűsnek tartott Heydrichet kísérte zongorán, addig férje Heydrichnével a rózsatermesztésről beszélgetett. Kapcsolatuk szép oldala volt ez, de volt egy másik is. A ravasz Canaris admirális sakkban tartotta riválisát, annak Sarah nevű – nem árja – nagynyjának emlékével. (Ugyanúgy, ahogy Himlert unokatestvérével, Daviddal.) Heydrich, aki senki és semmi elől nem hátrált, félté Canarist.

Az admirális egyébként érdekes személyiség volt. Szemben a durva és megállíthatatlan Heydrichkel, szimpatikusabb benyomást keltett. Tisztában volt vele, hogy Heydrich meggyilkoltathatja, mégsem hihető a feltételezés, miszerint ő rendelte volna meg a merényletet. Emil Starkmüller, aki a cseh titkosszolgálat tagjaként dolgozott Londonban, ezt megerősítette. Ugyanakkor cáfolta azt is, hogy angol kollégái (a SIS-től) kezdeményezték – vagy szervezték – volna.

Ha összegezzük a merénylet előkészítésének körülményeit, a háborús taktika inkább került előtérbe (mely szerint a protektorátusról kialakított hamis képet egycsapásra vetette volna szét), mint a megtorlással számoló józan mérlegelés (az első terv szerint az akció egy kisebb kollaboráns ellen irányult volna). Később a protektorátus sajtója a következőképpen értelmezte az eseményeket: a rosszindulatú Benes az ejtőernyősökkel együtt szétzúzta az új Európa megteremtésére irányuló békés együttműködést. A merényletet azonban nem szabad politikai értelemben önálló terrorakciónak tekinteni. A tettet a tűzvonalba kellett végrehajtani (a már említett körülmények között), az ellenállás földalatti tűzvonalaiban. Ez valamilyen módon előrevetítette a csehek későbbi hősiességét (gondolunk itt a merényletet követő félelemmel teli napokra, és még később prágai májusi felkelésre). A tűzvonala előkészítésére az Urod (Hazai Ellenállás Központi Tanácsa), a Sokol és a Jindra munkatársai Ladislav Vanek professzor, L.C. Balabán, Masin és Moravék százados (a Gestapo által három királyok névvel illetett csoport) tettek kísérletet – számos akcióval¹⁰.

Mindeközben Frantisek Moravec ezredes (a Londoni székhelyű Csehszlovák Hadsereg Hírszerző Szolgálatának vezetője) Bolwards Major vezetésével, a skót partok melletti speciális támaszponton megkezdte az ejtőernyősök kiképzését. Egy hónap múlva a több részből álló gyakorlatok (teherszállító gépekből ugrás Manchester fölött, a London melletti Bellasisnál kémfeladatok elsajátítása) által készen álltak a bevetésre. Az ejtőernyősöket az első hullámban egyesével dobták át (Riedl, Pavelka), hogy felvegyék a kapcsolatot a Hazai Ellenállással, illetve információkat szerezzenek. Ez nem igazán volt szerencsés akció. Pavelkát a Gestapo elfogta, és a kihallgatások során elárulta a protektorátusból a legfontosabb információkat szolgáltató téglát, akit számos álnév¹¹ (René, Eva, Vorel, A 54) rejtett. Így fogták el 1942. március 20-án Paul Thümmelt, aki mint az Abwehr részéről az egész dél-európai kémiszolgálat vezetője információkat adott – többek között – a 1939 március 5-i (Csehszlovákiát) megszállás, illetve a Szovjetunió 1941. június 21-i megtámadásának részleteiről. (A náci párt alapítótagja Peter Tooman néven fejezte be életét a terezini börtönben.) Később a cseh titkosszolgálat úgy határozott, hogy a csoportokat – a hatékonyság növelése érdekében – 2-3 főre duzzasztja. Két

sikertelen októberi és novemberi kísérlet után az Anthropoid (Gabcik, Kubis), és a Silver A (Alfred Bartos, Jozef Valcik, Jiri Potucek), és a Silver B (Jan Zenek, Vladimir Skacka) csoportokat 1941. december 29-én dobták le. Sokat vitatott kérdés, hogy ezeket az embereket – a konspiráció szabályait teljesen félretéve – miért egy repülőgépen indították útnak? Az előző két kísérlet kudarca miatt? – soha nem tudjuk meg. A Halifax gép éjszakai repülése, az ugrás és a földetérés akadálytalan volt. 1942. március 27-én további két csoportot is átdobtak: Out Distance (Adolf Opalka, Karel Curda, Ivan Kolacsnik) és Zinc (Oldrich Pechal, Arnost Miks, Viliam Ferik). Őket követték, április 28-án a Bioscop (Boruslav Konba, Josef Bublik, Jan Hruby), a Bivovac (Frantisek Pospisil, Jindrich Coupek, Libor Zapletal), a Steel (Oldrich Dvorak-Drazil); április 30-án a Tin (Jaroslav Svarc, Ladislav Cupal), valamint az Intransitive nevű csoportok.¹² Mi lett e csoportok sorsa? Szinte mindegyiket szerencsétlenül máshova dobtak, mint ahová eredetileg kellett volna. A fedélzeti naplók tanúsága szerint például az Anthropoidot Pilzen északi része helyett, Prága közelébe (Nehvizdyre). A Silver B – amelynek a Silver A nyomában kellett volna lenni (mint hátvédnek) elveszett, rádiójuk (hívőneve Rebekka) a földetéréskor összetört – tagjai úgy határoztak, hogy kettéoszlanak és egymagukban folytatják a harcot. A merénylet végrehajtásával útnak indított Anthropoid csoport akadály nélkül elérte a kapcsolatfelvétel-helyet Prágában. A harmincadik életévükhöz közeledő Gabcik és Kubis, tökéletes hamisítvány-irataik ellenére sem takarhatták el igazi arcukat, főként a segítőkész ismeretlenek elől. Már az első napokban megszegték a titoktartás konspirációs szabályait. A prágai Vysocany negyedben, a Jindra mozgalom tagjainak fedték fel kilétüket – bár ezzel elkerülték a további kérdezősködést. A külső szemlélők számára a legnormálisabb életet éltek. Lányokkal és sörözni jártak. Miközben a merényletet készítették elő, egyéb más akciókat is végrehajtottak (Plzenben ejtőernyőstársukkal, Valcikkal szénakazlakat gyújtottak fel – irányt mutatva a Skoda gyár bombázóinak). A megformálódott első tervük szerint Heydrichet a Prága melletti Melník várából rabolják el. A végső tervet azonban a Sokol szervezet vezetőjének – a merényletet egyébként ellenző Vanek professzornak – tanácsára a protektor állandó életrendjére és útvonalaira alapozták. A Thummel-ügy lezárása megcsillantotta Heydrich előtt azt a lehetőséget, melyre oly régen vágyott: az Abwehr ellenőrzésének megszerzését. Ilyen céllal tervezte elutazását Berlinbe. Az asztalán felejtett, az elutazás időpontját (1942. május 27.) tartalmazó cédulát, illetve annak tartalmát, egy hosszú évek óta a Hradcsin óráit karbantartó mester átadta testvérbátyjának, rajta keresztül kapta meg Vanek professzor¹³.

A merényletről, annak következményeiről a helybeli ellenállási mozgalomnak egészen más elképzelése volt. 1942. május 5-én, majd május 12-én Bartos százados a „Libusa” rádióadón keresztül rejtjeles táviratot küldött, melyben a Jindra és az Ellenállási Mozgalom Központi Tanácsa ellenvéleményét fogalmazta meg, és azt a kérést, hogy egy kisebb személy (egy itteni quisling), például E.M. (Emmanuel Moravec, a protektorátus propagandaügyi minisztere) ellen tereljék el¹⁴. A táviratokra válasz nem érkezett, de még csak célbaérését sem jelezték. Tehát a parancsot nem vonták vissza.

Kubis és Gabcik május 15. és 22-e között naponta kerékpározott a Prága melletti Pánensky Brezánba (ott volt Heydrich rezidenciája), hogy a megfelelő helyszínt megtalálják. Egy kis liget csábította őket azon oknál fogva, hogy ott észrevétlenül elrejtőzhettek volna az akció előtt. Május 22-én mégis egy inásik helyet, a Brezánból érkező út a Kirchmayerová utcai folytatásán, a Holesovice negyed főutcája előtti kanyart választották ki. A városi környezet mi-

att az akcióba be kellett vonni Jozef Valcikot, Adolf Opalkát, és Rela Rafkovát (Gabcik barát-nőjének nővérét) is.

Május 27-én¹⁵, reggel kilenctől mindenki a kijelölt helyen várakozott. Heydrich autója késett. Csaknem fél tizenegykor a Kirhmayerová utcán idulásra kész motorral várakozó autóban helyet foglaló Rela Fafková kalapjával jelezte: a protektor autója közeledik, kíséret nélkül. Valcik az előre megbeszéltek szerint zsebtükrével fényjelet adott a sarkon, falhoz támasztott kerékpárjaik mellett hanyagul álldogáló Gabciknak és Kubisnak. Az autó sofőrje, Klein SS Obersturmbahnführer lassított a mintegy nyolcvan km/ó-ás sebességből, cirka negyvenre, hogy a kanyart bevegje. Ekkor Gabcik őrmester a járdaszélre lépve, ledobta géppisztolyt rejtő kabátját kezéről, a ravaszt lenyomta, de a fegyver elakadt. (Valószínűleg egy szénaszál kerülhetett az elsütőszervezetbe, mert előzőleg egy kis kazalba rejtve szállították.) A pillanatok peregetek. Heydrich észrevette a merényletet és fegyveréért nyúlt. A társ, Kubis őrmester, villámgyorsan előragadta a táskájában megbúvó gránátok egyikét, és a gépkocsira dobta. Az autó hátsó kerekei alatt robbant gránáttól megsebesült protektor és személyi sofőrje szinte egyszerre ugrottak az útestre. Kubis, akit vagy a széttört szélvédő, vagy a bomba repeszei találtak, vérző arccal az egyik kerékpárra pattanva elszelelt. Heydrich tántorogva lőtte ki pisztolya táriját Gabcikra, majd megtántorodott, a motorháztetőre dőlt, erőtlen teste a földre csúszott. A még ereje teljében levő Klein üldözőbe vette a menekülésbe fogott Gabcikot. Egy mézárszék kirakatának külső oldaláról tüzelt az ajtó mögött megbúvó ejtőernyősre, míg Gabcik comb majd mellkasi találatra nem oltotta ki az életét. Gabcik eztán egy éppen arra járó villamosra ugrott fel és a terv szerinti búvóhelyre utazott. Opalka – mivel rá figyelem nem esett – észrevétlenül sétált el. Heydrichet egy pékárút szállító teherautó szállította kórházba, ahol június 4-én halt meg vérmérgezésben.

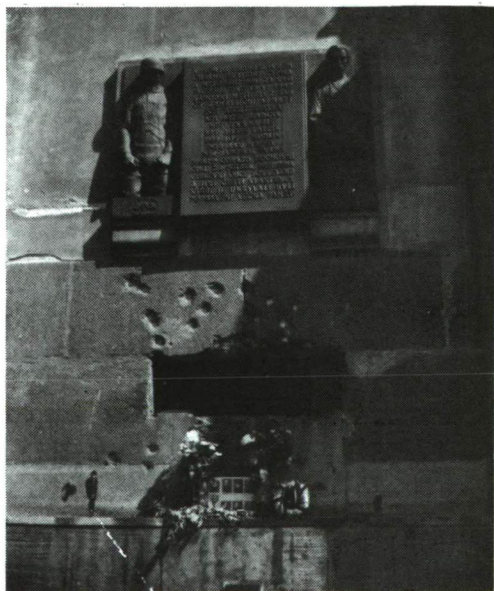
A hatóságok azonnal kijárási tilalmat rendeltek el. Hitler a klasszikus módon reagált: küldök nekik egy még rosszabbat. E szavakkal a bizonyítani akaró Karl Hermann Frankra célzott, aki kitartott a terror állandó fokozása-elve mellett. Bár 27-éről 28-ra virradó éjjelen kivégezték az első száz értelmiségit (a letartóztatott tízezerből), a razziák az egész országra kiterjedtek, és még május 30-ig egy bizonyos pecsétet is be kellett ültetni a rendőrségeken; június negyedikén Geske, a prágai Gestapo főnöke kénytelen volt azt jelenteni Himlernek, hogy még nem akadtak a merénylet nyomaira¹⁶. A nyomravezetésért járó tízmillió korona jutalom nem sok cseh embert kecsegtetett. Az ejtőernyősök, noha a prágai kirakatok tele voltak a – meglepően pontos – személyleírással, mintha a föld alatt tűntek volna el. A szemsértéssel ápolt Kubist a merényletet követő napon vak öregembernek álcázva átvitték egy külkerületi lakásba. Gabcik (vasutas egyenruhában), Opalka, és Valcik lakásról lakásra vándoroltak. Az időközben Berlinből megérkezett Kriminálpolizei-stáb, Arthur Nebe (a szervezet főnöke) vezetésével, a bűnjelek mélyreható vizsgálatából a következő információk birtokába jutott: a helyszínen talált táskában megbúvó gránát angol gyártmányú volt, míg a teveszór sapka, a nyári köpeny és a Lidia Bond kerékpár csehországi.¹⁷ A félelemkeltés folytatódott. Június negyedikén majd ötmillió ember személyazonosságát ellenőrizték egy csaknem ötszázezer belügyest megmozgató akcióban. E nap hajnalán, a Prágától tíz-egynéhány kilométerre levő, 483 fő lakosú Lidice falu utolsó napjára ébredt.¹⁸ A kiszálló különleges egységek a tizenöt éven felüli férfiakat a helyszínen kivégezték, a nőket Ravensbrückbe, a gyerekeket pedig németesítés céljából a Łódz-i koncentrációtáborba internálták. Nem sokkal később Lezaki nevű falu is pusztulásra jutott.¹⁹ (A kiválasztás okaként a korabeli sajtó azt emelte ki, hogy e két faluból

származott egyik-másik 1941-ben elfogott – és kivégzett – ejtőernyős.) Kubist és Gabcíkot – eközben – sokadik szálláshelyükre, a Řesslova utcai (Cirill és Metód nevet viselő) görögkatolikus templomba szállították.²⁰ A templom akkori papja Petrek a föld alatti részhez csatlakozó, szerzetesek és főpapok sírjait őrző katakombákban rejtette el a Opalkával, Svarccal, Valcikkal, Bublikkal és Hrubival (a már említett hölgyek Moravcová és Novaková segítségével) kiegészült csoportot. A konspiráció szabályait mindig betartó Vanek professzor – látva azt, hogy a búvóhely igen könnyen támadható – megszervezte az ejtőernyősök evakuálását. A terv²¹ szerint a kladnói belügyi hivatal egyik autója június 19-e kora reggelén a templom oldalkijáratánál vette volna fel őket és (Gabcíkot illetve Kubist) koporsóba szögelve Oubenicébe, illetve – Opalka (aki a templomban marad) kivételével négyüket – Kladnoba vitte volna. A sors azonban közbeszólt...

A prágai Gestapo titkos jelentése szerint: „június 16-án délben jelentkezett a Protektorátus egy állampolgára, Karel Curda (szül. Sary Hlinben, 1911. X. 10-én), és közölte, tudja, kinek a tulajdonát képezi a merénylet színhelyén talált egyik táska...”²² Curda, aki maga is ejtőernyős (az Out Distance csoport tagja) volt, – saját nővérét és sógorát sem kímélve – elárulta az összes általa ismert kapcsolatfeltevő- és búvóhelyet.

Így a kimenekítés előtt egy nappal (június 18-án, csütörtökön), hajnali négy óra körül néhány Gestapo és SS alakulat vette körül a templomot. A betörő gestaposok a karzaton elhelyezkedő Svarc, Opalka és Kubis ösztözüével találkoztak. A védekezés elkeseredetté vált – Opalka egyik gránátjára feküdt, a többiek főbe lőtték magukat. Az egész templomot átkutatva, szinte véletlenül jöttek rá arra, hogy a föld alatt is rejtőznek ejtőernyősök. Curda hiába hallatta hitvány szavát a kivezényelt hangszórókból. Az első ötlet szerint (a katakombák szellőzőnyílásán át) vízsugarat felváltva mérgezgázzal akarták kifüstölni a bentlevőket. Később be-robbantva a zárólapok egyikét, combig-derékig vízben állva találtak rá a négy másik – életének önkezelésével véget vetett – ejtőernyősre. Kiléti-
ket Curda azonosította. A Gestapo hivatalos jelentése 14 halotról és 21 sebesültről számolt be.²³

A Heydrich-merénylet mérlegét (figyelembe tartva pozitív és negatív következményeit) ötven év távlatából megvonni igen nehéz. A korabeli szabad sajtó bár Lidice rémképétől elborzadva, de lelkenedezve számolt be a megszállt területeken magas rangú nácik ellen elkövetett első – mint ma tudjuk: egyetlen – merényletről, és annak követésére szólította fel például a francia vagy a lengyel népet. A prágai ellenállás leginkább ismert akciójának – az ejtőernyősök, s a sok ártatlanul kivégzett vagy halálra gyötört polgár emléke örök mécsesként lobog a huszadik századi cseh történelem tragikus porondján.

A Cirill és Metód templom katakombájának szellőzőnyílása a mártírok emléktáblájával

Bibliográfia

- ▣ *Raják Dezső*: Akik nem hajtottak fejet. Bratislava, 1963.
- ▣ *V. P. Borovicka*: Híres politikai merényletek. Bratislava, Madách, 1979., 323. p.
- ▣ *Wladyslaw B. Pawlak*: Merényletek könyve. Bp., Móra, 1982., 384. p.
- ▣ *Földes Pál*: Így kezdődött (Az európai népek antifasiszta harca 1936–41.) Bp., Kozmosz, 1974., 230. p.
- ▣ *M.R.P. Foot*: European Resistance to Nazism 1940–1945. New York, McGraw–Hill, 1977.
- ▣ *Michael, Henry*: The Shadow War: European Resistance 1939–1945. New York, Harper, 1972.
- ▣ *Aronson, Shlomo*: Reinhard Heydrich und die Fruegeschichte von Gestapo und SD. Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1971.
- ▣ *Ivanov, Miroslav*: Target: Heydrich. New York: Macmillan, 1972.
- ▣ *Wilkinson, James D.*: The Intellectual Resistance in Europe. Cambridge, University Press, 1981.
- ▣ *Bernard, Henri*: Historie de la resistance europeenne. (La 'quatrième force' de la guerre 39–45.) Paris, Gerard, 1968.
- ▣ *Encyclopedie der Holocaust I–III. Die Verfolgung und Ermordens der europische Juden.* Berlin, 1993. Argon 3230. p.
- ▣ *Čestmír Kratěmar*: Panichida for the Brave. Prague, 1992. 124 p.

Jegyzetek

1. Raják 52. p.
2. Pawlak 43. p.
3. Borovicka 249–267. p.
4. Az életrajzi adatok Encyclopedie der Holocaust I–III. szócikke alapján.
5. Kratěmar 26. p.
6. Pawlak 47. p.
7. Kratěmar 28. p.
8. Pawlak i. m 50. p.
9. Kratěmar 33. p.
10. Foot 235. p.
11. Raják 147. p.
12. Ivanov 126. p.
13. Wilkinson 86. p.
14. Pawlak 57. p.
15. Ivanov 154. p.; Pawlak 59. p. feldolgozza a közvetlen résztvevők közül Vanek professzor (az egyetlen túlélő) elbeszélését.
16. Az ellenállási – és az illegális kommunista – mozgalom azonban nagy csapást szenvedett.
17. Pawlak 66. p.
18. Aronson 139. p.; Encyclopedie der Holocaust szócikke.
19. Lásd a 18. jegyzetet.
20. Kratěmar 46. p.
21. Pawlak 70. p.
22. Pawlak 72. p.
23. Kratěmar 52. p.